
DEVİRİMCİ TAHAYYÜLÜN ARKASINDAKİ

*

*Naci Bostancı**

ÖZET

Devrimcilik gerçekte ne anlama geliyordu? Yeni bir dünya, yeni bir hayat, yeni toplumsal ilişkiler, sömürünün ortadan kalkması, insanın özgürleşmesi, eşitlik ve adalet. Bunların yanına aynı nitelikteki başka kavramları da eklemek mümkün. Devrimle birlikte iktidar ilişkilerinin, toplumsal yapının, elbette üretim araçları ve ilişkilerinin radikal bir şekilde dönüştürülmesi ve geniş yığınların çıkarına yeni bir yapı ve düzen kurulması tahayyül edilirdi. Böyle bir dünya devrimci eylem marifetiyle gelecekte kurulmayı beklerken elbette muhalifler, karşı devrimci rolünü üstlenen çevreler de olacaktı. Tutuculuğun ve statükonun temsilcileri, çıkarları ilga edilecek olanlar devrimcilere karşı saflarını birleştireceklerdi.

Anahtar Terimler: Devrim, Devrimcilik, Fransız Devrimi, Che Guavera, Cumhuriyet.

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, İletişim Fakültesi.

1980 öncesi Türkiye’de yakalanıp mahkemelere çıkartılan “devrimciler” kimlik tespiti sırasında mesleğiniz sorusuna “profesyonel devrimci” diye cevap verirdi. Tahmin edilebileceği gibi onurlu bir duruş, jest ve mimiklerle telaffuz edilen bu söz, ilgili politik çevrede saygı ve hayranlıkla karşılanırdı. Profesyonel devrimci olmak, hayattaki varoluşun bütünüyle devrimciliğe adanmış, onun dışındaki her tür ilgi ve kaygıyla ilişkinin kesildiği anlamına gelirdi. Bu tavırda, yüce ruhanî yöneliş karşısında anlamsız ve değersiz duruma düşen dünyevîliği reddediş, kesin bir iman ve inanç hali ile “kendisini yargılayanlar” dahil dışarıdaki herkese karşı “bu en zor durumda dahi” ispatı vücut yapma kastı vardı. Mesleği bu şekilde ifade etmenin mahkeme heyetinde benzeri duygular uyandırmayacağını tahmin etmek güç değil. Bazen gazetelere intikal eden bu cevapların okuyuculardaki tepkileri öngören bir hafife alma üslubuyla verilmesi, “devrimcilerle” diğerlerinin “aynı dünyada” bulunmadıkları yorumlarının kanıtlarından birisi olmalı.

Devrimcilik gerçekte ne anlama geliyordu? Yeni bir dünya, yeni bir hayat, yeni toplumsal ilişkiler, sömürünün ortadan kalkması, insanın özgürleşmesi, eşitlik ve adalet. Bunların yanına aynı nitelikteki başka kavramları da eklemek mümkün. Devrimle birlikte iktidar ilişkilerinin, toplumsal yapının, elbette üretim araçları ve ilişkilerinin radikal bir şekilde dönüştürülmesi ve geniş yığınların çıkarına yeni bir yapı ve düzen kurulması tahayyül edilirdi. Böyle bir dünya devrimci eylem marifetiyle gelecekte kurulmayı beklerken elbette muhalifler, karşı devrimci rolünü üstlenen çevreler de olacaktı. Tutuculuğun ve statükonun temsilcileri, çıkarları ilga edilecek olanlar devrimcilere karşı saflarını birleştireceklerdi.

Devrimci tavrın, dünyanın yukarıda ifade edildiği şekliyle tasavvuruna derin ihtiyacı vardır. Çünkü devrimci eylem, şartların ve safların keskinleştiği bir zeminde varolabilir, ayrıca seslenişini geniş yığınlara duyurabileceği elverişli iklimi böyle bir yorum üzerinden oluşturabilir. Safların nispeten belirsizleştiği, insanların kesin bir karşıtlık yerine farklı konumlarda bulunduğu, kimi devrimci talep ve beklentilerin onların dışındaki çeşitli kesimler tarafından da dile getirildiği, talep edildiği bir toplumsal okuma devrimci ruhun uyanışı için ciddi bir engel oluşturur. Keskinliğin olmadığı yerde devrim olmaz, devrimci de olmaz. Nitekim devrim şartlarına ilişkin malum ifade, karanlığın en koyu olduğu yerden ışığın çıkmasıdır. Proleter sınıf, ancak emek sömürsünün sınıra dayandığı bir zamanda devrimci bir sınıf özelliğini kazanmakta değil midir? Marks’ın damadı Lafargue, sendikaların kurulmasının, onlar marifetiyle yapılan pazarlıklarla proleter sınıfların her açıdan şartlarının iyileşmesinin devrimci durum için nasıl olumsuz rol oynadığını “Tembellik Hakkında”da belagatla anlatmaktadır. Şartların kes-

kinleşmesi, devrimci seslenişle devrimci konumda yer alanları buluşturur; o toplumsal kesimler, devrimci seslenişi en derin şekilde kavrarlar ve gereğini yerine getirirler. Unutmayalım ki ancak, “Zincirlerinden başka kaybedecek hiçbir şeyi olmayan proleterler” devrim için alanlara çıkarlar. Uzlaşma, yakınlaşma, pazarlıklara girişme, karşılıklı olarak ödümler verme, toplumsal kesimlerde mevcut sistem içinde sorunların çözülebileceği kanaatini uyardırma devrimci şartları ortadan kaldırır.

Devrimcilik denildiğinde, buna en fazla kaynaklık eden Fransız Devrimi şartlarını da burada zikretmek gerekir. 1789 Temmuz’unda Paris halkını hareketlendiren gelişmeyi aristokrasi ile burjuvazi arasındaki iktidar mücadelesinin ulaştığı yeni bir aşama şeklinde tanımlamak, olup bitenleri kısmen anlatmak olur. İşin içinde burjuvazi ve onun iktidar talebi vardır; ancak aynı zamanda burjuvazinin işbirliği ettiği yoksul yığınlar, onların “yeni bir dünya, yeni umutlar” için devrimin dinamosu olma rolü de vardır. 1788 yılında, devrimden bir yıl önce parlamentoda “vergi” üzerine yaşanan tartışmalar biliniyor. Verginin kendileri kadar toprak soylularından da alınmasını isteyen üçüncü meclisin başarısızlığı, sistemdeki meşruiyet krizini derinleştirmiş ve devrimin ateşini yakmıştır. Ateşe odun taşıyanlar ise, günde otuz souyu bile bulmayan gelirleriyle ancak bir kilo ekmek ve belki onun yanında gecenin birkaç saatini aydınlık içinde geçirebilecekleri bir mum satın alabilen yoksullardır. Zenginlerle fakirlerin aynı mekanda ancak birbirinden yalıtılmış ayrı dünyalarda yaşamaları halinin ne kadar kışkırtıcı olduğu malum. Yoksullar, Baudealire’nin “Yoksulların Gözleri”nde anlattığı olaydan çok daha önce “gözlerin anlatımı” yerine sopalarla ve kazmalarla doğrudan hareket ederek sınırı ihlal etmişlerdir.

DEVRİMCİLİĞİN SEMBOLÜ GUAVERA

Devrimcilik denildiğinde herhalde bunu en karakteristik şekilde sembolize eden kişi ne Rusya’da devrim yapan Lenin, ne de Çin’de büyük yürüyüşü gerçekleştiren Mao’dur. Hatta 1960’ların başında Batista’yı devirerek orada sosyalist rejimi kuran ve o zamandan beri popüler bir devlet başkanı olan Fidel Castro dahi bu ölçüde bir numara haline gelememiştir. Tahmin edilebileceği gibi bir numara Che Guavera’dır. Ardından çeşitli dillerde şarkılar yapılan, dünyanın çok farklı kültürlerinden insanları “Che” telaffuzunda birleştiren, posterleri odaları süsleyen, hakkında belgeseller, filmler çekilen, kitaplar yazılan Guavera kırk yıllık kısa yaşamında nasıl bir numaraya yükselmiştir ve hangi kişisel özellikleri nedeniyle küresel devrimci ruha bu ölçüde özdeşleşebilmiştir?

Guavera'nın o resmini herkes hatırlayacaktır; başında siyah şapka, önünde kırmızı yıldız, uzaklara bakan gözler, hafif sakallı, ince ve yakışıklı bir yüz. Bu görüntü insanların aklına hemen bir başkasının resmini getirmektedir: Hz. İsa'nın görüntüsü. Benzerlik sadece yüzün kendisi ve ifadesi, resmin iklimi açısından değildir; Hz. İsa Hıristiyanların, Che ise devrimcilerin peygamberidir; Hz. İsa insanların selameti için çarmıha gerilmiş ve oradan göğe yükselmiştir, Che ise insanların özgürlüğü için Bolivya dağlarında her devrimci mücadelenin doruk noktası sayılan bir ölümle sonsuz yaşama adım atmıştır. Hz. İsa'nın ve Che'nin fani insanlardan farklı, aşkın bir ruhanîyeti temsil ettikleri çok açıktır.

Guavera hakkında yapılan filmlerden birisi "Motosiklet Günlüğü"dür. Orada, henüz bir tıp fakültesi öğrencisi olan Guavera'nın gençlik yıllarını, devrimci karakterini şekillendirecek olan tohum halindeki özelliklerini görürüz. Anlarız ki o, devrimcilikle buluşmadan çok daha önce karakteri itibarıyla devrimcidir ve devrimci toplumsal dalganın en önünde elinde bayrakla koşması bu karakterin kaçınılmaz kaderidir. Herkes cüzzamlılardan korkarken onun "eline eldivenler geçirmeksizin, kendini yalıtmaksızın, gerçek ve insanî bir temasla" cüzzamlılarla birlikte olması, insanların acılarına karşı derin duyarlılığının ve kişiliğindeki inanlığa adanmaya ilişkin yüce gönüllülüğünün bir anlatımıdır. Daha sonra Batista'ya karşı arkadaşı Castro ile birlikte giriştikleri mücadeleden başarıyla çıkmış olmalarına ve artık Küba'da iktidarın üst katlarında rahat bir hayat sürme imkanı bulmalarına rağmen o, mücadelenin sonucundaki dünyevî nimeti reddetmiş, insanlık adına düştüğü hac yolculuğunu devam ettirmiş, önce Kongo'ya ardından da Bolivya'ya gitmiştir. Tarih, yüksek ülküler adına sürdürülen mücadelelerin ardından iktidar nimetlerine ulaşanların nasıl soysuzlaştığına, ideallerini nasıl kaybettiklerine dair birçok anlatıya sahiptir. Bu örnekler, ideal ile çıkar arasında bir gerilim yaratır ve idealist hareketlerin üzerinde bir şüphe gölgesi oluşturur. Sadece çok az sayıda insan, sadece istisnalar bu kuralı bozarlar ve onlar, her türlü idealist hareketin umudu olarak öne çıkartılır ve bu örnekler üzerinden idealist dünyaların düşünülmesi, mümkün olabileceği inancı ayakta tutulmaya çalışılır. İnsanlar bu inancın sadece sözel düzeyde, sadece retorik düzeyinde inşasıyla yetinemezler, gerçeklikte de yaşamış örneklerini görmek, duymak, bilmek isterler. Guavera, bu talebi karşılayan kanlı canlı bir örnektir.

Şunu da unutmamalıyız ki, devrimcilik adeta ideolojiden bağımsız özel bir karakter durumudur. İnsanlar inançlı olabilirler, bir mümin gibi dünya görüşleri uğruna çalışıp çabalayabilirler ama devrimci ideal adına hayattan böylesine bir vazgeçiş eşine az rastlanır bir hayat telakkisi bir eylem biçimi-

dir. Burada Marksist tarihçi Hobsbawm'ın "Tuhaf Zamanlar" adlı otobiyografisindeki bir anlatı bize ilginç bir mukayese imkanı verecektir. 1936 yılının yaz ayında İspanya'nın Puigcerda kentine giden Hobsbawm bu kısa süren ziyaretine ilişkin şunları anlatmaktadır: "İspanyol iç savaşının herkese mal olduğu düşünülürse, tıpkı bazı İngilizler gibi, benim de faşizme karşı savaşta Cumhuriyet güçlerine katılmayı düşünmüş olmam gerek belki. Benim kuşağımdan pek çok insan gibi, ateşli bir solcu olarak derhal İspanyol Halk Cephesi hükümetiyle kendimi özdeşleştirmiş olmama rağmen, devrimin neye benzediğine bir göz atmak için oraya gittiğimde, kesinlikle böyle bir şey yapmayı aklımdan geçirmediyim söylemeliyim."

KUTSAL OLAN DÜNYEVİLİKTEN MÜNEZZEHTİR

Dağlarda gerilla faaliyeti sürdürmek, risklere atılmak, en az onlar kadar önemli bir şekilde "başka insanların mutluluğu ve özgürlüğü için" günlerini yokluk ve yoksunluk içinde geçirmek her anın hayranlık verici bir öyküye dönüştüğü bir hayatı işaret eder. Bir gazeteci Guavera ile geçirdiği günlere dair yazdığı bir kitapta şöyle bir sahne anlatır. Guavera yaşadıkları hayattan söz ederken insanî ihtiyaçları için hiç zaman ayıramadıklarından bahseder ve "Bir gün" der, "banyo yapmak için iç çamaşırımı çıkardığımda onun kirden kaskatı bir heykel gibi bırakıldığı yerde durduğunu gördüm." Fani insanlar için utanç verici kirliliğin ifadesi olan böyle bir iç çamaşırını devrimcinin üzerinde manevi bir fetişe dönüştüren nedir? Herhalde devrimciliğin o aşkın düzleminde her tür dünyevî değerlendirdikten, insanî hallerden münezzeh hale gelmiş olmaktır. Guavera'nın bulunduğu yerde kirliliğin iç çamaşırının anlamı sadece devrimcinin adanmışlığını yücelten bir sembol, bir kutsal eşyadır. Bugün herhalde o iç çamaşırını müzayedede satmak kabil olsa, sadece devrimcilerin o kutsal eşyaya sahip olma arzuları dolayısıyla değil, bağlamına aldırılmaksızın her tür fetişe edinmek, paranın ilga ettiği insanî ilişkileri bu tür fetişlerle farklı bir tarzda inşa etmek isteyen kapitalist yönetim dolayısıyla da rekor bir fiyata gideceği kesindir.

Guavera, Türkçe ifadesiyle "Benim gönlüm bir kelebek/Dolaşıyor çiçek çiçek" türü şiirlerde vücut bulan yaygın ve naif sevginin tahakkümüne karşı "sevgi"yi yeni baştan yorumlar ve onun devrimci harekette özel bir yeri olduğunu düşünür. Sevgi ve dayanışma devrimci ruhu ayakta tutan unsurlardır. Tam olarak kendi ifadesi şudur: "Alay konusu olacak olsam da söyleyeceğim, gerçek devrimcinin kılavuzu güçlü sevgi duygularıdır. Bu niteliği taşımayan bir hakiki devrimci düşünmek imkansızdır." Bu yaklaşım, gerilla mistisizmi ile sevgiyi kucaklaştırır ve ölmek ve öldürmek dahil ölümle her

tür ilişkiyi ölümsüz kılar. Goethe'nin "Genç Werther'in Acıları" romanında romantik sevgi ile ölüm arasında kurduğu ilişki, sadece bu örnekte değil Ferhat ile Şirin'den tutun Romeo ve Jüliet'e kadar her tür aşk öyküsünde ölümle kurulan ilişkiler Guavera'nın yorumunda yeni bir kılıktaki karşımıza çıkar. Böylelikle devrimci hareketlerin ölüm, sevgi ve kutsallık arasındaki döngüsüne Guavera'nın hayatında ve anlatımında yeniden şahit oluruz. Ölümler devrimciliğin hedefini ve devrimci eylemi kutsarken, hedef ve eylem yeni ölüm çağruları için kutsal cazibe merkezi olma niteliklerini artırmaya devam ederler.

Guavera'yı romantik bir yalnızlıkta yücelterek Olimpos'un tepesine mağdur bir ilah olarak yerleştiren, devrimci öncülerin "doğal olarak kendileriyle işbirliği yapması gereken çevreleri dahi dönüştürmek, onların her an yaşayacakları ihanetlere ve işbirliklerine karşı uyanık olmak" zorunda bırakan konumlarıdır. Guavera, Bolivya'da devrimci hareket tarafından özgürleştirilecek köylülerin ihanet ihtimallerinden emin olamamış, onlara sırtını dönmeme konusunda ihtiyatlı davranmıştır. Guatemalalı genç devrimci El Patojo'ya verdiği öğüt bu açıdan çok önemlidir: "Baştan kendi gölgeye bile güvenmeyeceksin. Dost görünen tarım işçilerine, habercilere, kılavuzlara veya aracılık eden kişilere asla güvenmeyeceksin. Bir bölge tamamen kurtarılanaya kadar hiçbir şeye ve hiçbir kimseye güvenmeyeceksin." Bunun ne kadar trajik ama o ölçüde de büyüleyici bir konum olduğu açıktır. En önde, arkasındaki köylülerle birlikte yürüyen devrimci önder için düşman sadece karşıda değildir, düşman aynı zamanda arkadakilerden herhangi birisini de "Brütüs" yapmış olabilir; Kısacası, her yerde olabilecek düşmana karşı devrimci önder, nihai noktadaki yalnızlığına sarılarak yürümek zorundadır. Sonuçta, nasıl Hz. İsa bir havarisinin ihanetine uğramışsa, Guavera da aynı şekilde ihanete uğramış ve Bolivya "dağları"nda –yani neredeyse tüm dağlarda- insanların özgürlüğü, eşitliği için can vermiştir.

CUMHURİYETİMİZDEKİ DEVRİMCİ RUH

Devrimcilik, Cumhuriyetimizin kuruluş döneminde öncü kadro için de çok önemli bir "duygu" ve hayatı "tasavvur" biçimidir. "Çok milletli bir imparatorluktan modern bir millî devlet çıkartmak", bu yolda işgale uğramış olan Anadolu'yu örgütleyerek kuvayı milliyeyi uyandırmak, bunun için gereken şevk ve heyecanı kitlelere yaymak, sıra dışı bir idealizme ihtiyaç duyar. Sivas, Erzurum kongreleri, Ankara'da Meclisin açılışı böyle bir ruh halinin hâlesi altında gerçekleşir. Ülke kurtulup Cumhuriyet ilan edildikten sonra ise yerleşik yapıyı değiştirmeye dönük çeşitli inkılâplar, aynı

idealizmden ve devrimci ruhtan beslenir. Ancak, “egemen bir iktidar çevresine karşı” yürütülen muhalif hareketin devrimci tahayyülü ile, iktidarı ele geçirmiş devrimcilerin kudret sahibi insanlar olarak tutumları, ilişkileri, beklentileri aynı karakteristik özellikleri göstermez. İktidar olan devrimciler muhafazakârlaşmaya, statükonun etkisi altına girmeye doğru sürüklenirken, o yapıda yükselmenin, önemli konumlara gelmenin aracı olarak “içi boş bir devrimci retorik” de gitgide palazlanmaya, sorgulanamaz bir kutsal kelama dönüşmeye başlar. Bu dönüşüm, Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun “Panorama” kitabında çarpıcı bir şekilde anlatılmıştır. Roman kahramanlarından Ahmet Nazmi, bir mektubunda şöyle der: “Dünkü kahraman inkılâp önderleri bile bugün ipekli ropdöşambırlarına bürünmüş, fağfur banyolu kâşanelerinden dışarıya başlarını uzatmak istemez oldular. Bir zamanlar mektep sıralarından dağlar aşarak ateş siperlerine koşuşan gençlerin gücü şimdi barem merdivenlerinin basamaklarında emeklemekten başka bir şeye yetmiyor. Halk ise, Tih Sahrası’nda kıtlığa uğramış Benî İsrail gibi eli böğründe gökten inecek kudret helvasını bekliyor ve ümitlerinin boşa çıktığını görünce Musa’dan yüz çevirip ve onun gösterdiği nice mucizeyi unutup horurdanmaya başlıyor.” Ahmet Nazmi bu görüşlerinde yalnız değildir, tıpkı onun gibi inkılâplara gönülden bağlı, idealist başka karakterler de vardır, ancak yaşanan hayatın realitesi ile devrimci ruhun tahayyülü bu insanları sürekli “yaralı, kırgın” ve genellikle “daha keskin” hale getirmektedir. “Her gece yıldırımlarla bir ananın, geçmişe ait bir geleneğin yıkılışını bekleyen” devrimci ruhun, hayatın gerçek çehresi karşısında hayal kırıklığına uğraması, ötekilerle kendisinin arasındaki uçurumun gitgide derinleştiğini hissetmesi kaçınılmazdır.

Yine Ahmet Nazmi’nin bir mektubundaki ifadeler, devrimci safları oluşturanın ne olduğuna, buna karşılık iktidardan sonra ise neyin değiştiğine ilişkin ilginç tespitleri içermektedir: “İstiklal Harbi’nin ilk safhasında hepimizi harekete getiren bir tek emir, bir tek Mot d’ordre (parola) vardı -Ya kurtuluş ya ölüm!- Bu basit bir sözdü ve basit olduğu derecede münakaşa götürmezdi. Hâlbuki şimdi, yani bizim tabirimiz üzere -İstiklal Harbimizin bu ikinci safhasında - Mot d’ordre’lar birken iki, ikiyken üç, üçken ön üç oldu ve sayıları attığı nispette cevherlerindeki duruluk da bulandı. O kadar bulandı ki artık suyun dibini göremez, unsurunu tayin edemez oldum.”

...

GUAVERA ÖLMELİDİR Kİ

Öyle anlaşılıyor ki devrimcilerin en mutlu oldukları, kendilerini devrimle dolu dolu hissettikleri zaman, muhalefet oldukları, iktidarla keskin bir karşıtlık ve çatışma içine girdikleri, her bakımdan “çözük, yozlaşmış, uğursuz” bu iktidara karşı kendi kuracakları mükemmel dünyayı hayal ettikleri zamandır. Devrimciler iktidara geldiklerinde, artık geçmişteki o devrimci ruh halini yeniden yakalamaları mümkün olamamaktadır. Hayatlarını adadıkları ruhanî tahayyül yükseklerden gerçek dünyanın düzlüğüne inmekte, çeşitli insanî hallerle kutsallık şalından soyundurulmaktadır. Unutmayalım ki hiçbir gerçeklik kendisine ilişkin hayalle yarışamaz. Zihnî ve kurmaca olanın gerçekliğe karşı mutlak bir üstünlüğü, kesin bir baştan çıkartıcılığı vardır. Devrimci, zihnin mükemmel evrenindeki lekesizlikten beslenen, konumunu, sadece mücadele ettiği iktidarın kötülüğüne değil, aynı zamanda –farkında olmadan- hayatın getireceği heva ve heveslere karşı olmak üzerine de oluşturmuş kişidir. Devrimci “kötü ile iyi”nin mutlak çelişkisinden hayat bulur. Oysa “kötü ve iyi”nin kadastro su gerçek hayatta –sanıldığı ölçüde- belirli değildir. Dinler bile insanoğlunun önüne sadece –iyi amellere atıfla- cenneti koymazlar; -bu kadar çok zikredildiğine göre adeta kaçınılmaz saymamız gereken- kötü amellere karşı da cehennemi hatırlatırlar. Devrimcinin dini sadece cennetten ibarettir, cehennem hatırlatması, ihtimali, nihayet gerçek hayattaki mevcudiyeti devrimci ruh halini zedeler, kutsal kelimeleri gölgeler, inançtan yoksun bırakır.

Özellikle Guavera örneğinde şekillenen devrimci ruh, her halükârda “temizliğine hâle getirecek” bir zaferi değil, onu tertemiz ve öylece bırakacak soylu bir yenilgiyi talep eder. Guavera, devrim semasının yıldızı olarak ebediyen parılayabilmek için Boliviya dağlarında, hac yolculuğunun ortasında ölmek zorundadır. O böylece devrimciliğin inkâr olunamaz bir kanıtı olarak yılları aşarken, gündelik işinde gücünde olan, tekrara düşmüş güzergâhlarda hayatlarını sürdüren, arada bir başını kaldırıp olup bitenlere karşı devrimci nitelikle birkaç eleştirel söz eden insanlara da şunu söyler: “Bir gün siz de devrim için harekete geçebilirsiniz.” Ama bu söz devrim adına öldürücü bir umudu dile getirir. Çünkü Guavera şimdi ebedî hayatında hala devrim için lekesiz bir şekilde mücadele ederken geride kalanlar adına da bu “görevi” yerine getirmekte ve peşine düşmemiş olanlara posterleri, şapkaları, hikâyeleri üzerinden iflah etmez tesellisini sunmaktadır.